

- zalaganje za Evropu ljudi građanu na idealima slobode, jednakosti i bratstva;
- zalaganje za fleksibilne i raznovrsne oblike političkog i društvenog udruživanja građana;
- transnacionalno učlanjenje;

Pokret/i

- zalaganje za konstituisanje Jugoslavije kao demokratske i federativne zajednice;
- političko organizovanje Jugoslavije posredstvom jugoslovenskog parlamenta;
- prihvatanje međusobne idejne, nacionalne, političke verske, interesne i druge razlike kao elementarnih pretpostavki za ostvarivanje demokratije;
- ostvarivanje ciljeva demokratskom javnom akcijom;
- saradnja sa svim miroljubivim i demokratskim pokretima;
- otvorenost prema svim časnim ljudima;
- samostalno delovanje unutar postojećih društveno-političkih organizacija;
- uključivanje vernika u donošenje državnih odluka;

3. Od monizma ka pluralizmu, od monolitnosti ka pokretu

U okviru jugoslovenskog društva rađaju se raznovrsni oblici organizovanja građana; često je veoma teško odrediti da li su u pitanju stranke, pokreti, »nešto između«, ili »sasvim drugo«. To je donekle i razumljivo. Jer dok su novi društveni pokreti na zapadu nastajali kao proizvod socijalnog i političkog oblika fordističkog kapitalizma, tejllocizma, masovne potrošnje, socijalne dezintegracije, tipiziranog individualizma, prekomerne eksploatacije prirode, borokratizacije i državne kontrole (3), sa više-manje jasno prepoznatljivim zajedničkim znacima (transfunktionalnost, javni karakter, neformalizovanost, jednosmerenost, diskontinualnost i prvenstvenost društvenog karaktera-prirode) (4), dotle društveni pokreti na tlu Jugoslavije imaju specifičniji karakter i malo šta zajedničko sa društvenim pokretima u svetu.

Takva tvrdnja svakako traži objašnjenje. Najkraće, ono što su ranije bili društveni pokreti u Jugoslaviji, bili su tek pomodni trendovi, isključivo imitativnog karaktera, perifernog značaja, kratkotrajnog opstanka i bez prave socijalne podloge. »Pravi« društveni pokreti, da ih tako uslovno nazovemo, stvoreni su tek društvenom krizom. Političkom monizmu, pastijinoj državi i dogovornoj ekonomiji sučeljena je alternativa u pluralnom političkom civilnom društvu i demokratskoj pravnoj državi.

Zakoni države »specijalizovani« za društvene pokrete nisu, dugoročno gledano najuputnija rešenja. Ali sve dotle dok su pokreti rukovodeni političkim motivima u prvom redu, i poneti maticom političkog organizovanja građana, zakoni se pojavljuju kao ona potencijalno prihvatljiva rešenja koja osnovnu »jedinicu« njihove energije i snage investira u budućnost umesto u blokadu novih društvenih procesa.

1 U prvom redu mislim na: Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana, »Narodne novine«, Zagreb, br. 2, 17 sječnja 1990; takode i: Nacrt zakona o udruživanju građana u društvene organizacije i udruženja građana koja se osnivaju za teritoriju SFRJ, »Borba«, 27 febr. 1990, te, Nacrt zakona o političkim organizacijama, (za SR Srbiju), »Politika« 22 februar 1990

2 Programi političke alternative Slovenije, SR Hrvatske, SR Srbije, SR Crne Gore, u »Naše teme«, Zagreb, god. XXXIV, br. 3—4, 1990, s. 516 — 925; »Nove stranke Srbije«, Beograd, Institut za političke studije Beograd, 1990, kao razni alternativni programi razasuti po dnevnoj štampi.

3 Joahim Hirš: Kriza kapitalizma i novi društveni pokreti, »Gledišta«, Beograd, god. XXVII, januar—februar 1986, br. 1—2, s. 119.

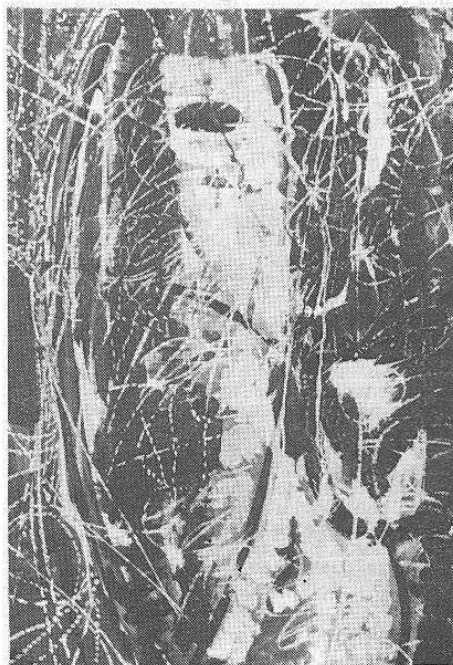
4 Vidi o tome više u članku Vukašina Pavlovića: Između crvenog i zelenog, »Marksistička misao«, Beograd, br. 4/86, s. 67—79

subjekti ekološkog angažmana

ivan cifrić

1. GLASAM ZA POKRET

Postoje brojni pojedinci koji su decenijama pa i čitav svoj život pripadali jednom pokretu ali nikada nisu pripadali njegovoj partiji. Isto tako se može i obratno reći da su mnogi decenijama u partiji a zapravo ne pripadaju pokretu. Jednom kada to spoznaju na način da im se to saopći ili praktički dogodi dilema pokret-partija ili slično, nastaju drame. Kada se radi o brojnijoj skupini tada se pojavljuju i manifestne reakcije, pa i društvene konvulzije. Neka slična događanja se danas pokazuju. Nije nam namjera da o tom problemu pišemo, već da s nekim rezultatima istraživanja¹⁾ podkrijepimo moguća razmišljanja onih koji eventualno ta-

milos bajic

kova pitanja mogu postaviti danas i ubuduće za ekološki(e) pokret(e) i partiju(e), ako je uopće umjesno tj. teorijski opravdano i politički mudro postavljati takve probleme.

U kontekstu praktičkog djelovanja postoji nekoliko segmenata ili kompleksa koji u sebi uključuju kako načine praktičkog djelovanja tako i različitosti subjekata, odnosno nosilaca akcija. Na primjeru nekih razvijenih zemalja, a osobito SR Njemačke, poznata je opća anatomija nastanka ekoloških pokreta — od inicijativa građana u »bazi« i teorijskog rada, do političke partije.²⁾ U našem kontekstu čitav tok promjena u poslednjih par godina, možemo pratiti u nekoliko etapa:

1. **reagirana** na konkretne, pojedinačne probleme. Najčešće je riječ o grupama građana čiji se interesi sudaraju s nekim planiranim akcijama izgradnje objekata, i sl. Tome treba dodati i proteste protiv zagađenosti vlastite sredine. Mladi su u ovoj fazi odigrali ključnu ulogu.

2. Iz kritičkog i »revoltiranog« nastupa na lokalnoj razini, proširuje se kritika sistema kao takvog. Od pojedinih aspekata lokalne kritike, ona se proširuje na sistem, pa možemo govoriti o **sistemske kritici**. Njeno je obilježje i to da se ne odnosi samo na probleme zagađivanja, ekološke probleme nego na sistemske institucije. Ona postaje cjelovita pretpostavka na kojoj će se moći razviti opoziciono reagiranje i organiziranje. Sistemskoj kritici se pridru-

žuju i pojedinci ili grupe koje rade legalno unutar sistema.

3. treća etapa je **organizirano** djelovanje. Ona u sebi obuhvaća cjelokupni proces organiziranja i načine djelovanja ekoloških grupa, organizacija, udruženja — sve do samostalnih političkih stranaka. Time otpočinje i njihova unutrašnja dinamika i profiliranje.

S organiziranim djelovanjem, akcioni radjus se povećava i time pojačavaju inicijative u drugim područjima i sredinama u kojima je dotada politički život, ionako neinventivan i opskuran, onemogućavao disonantnost u javnom djelovanju a pogotovo u organiziranju izvan postojećega sistema.

4. u četvrtoj etapi pojavljuje se **reagirana sistemskih institucija** i legalnih organa sistema, kao i dotada legalnih političkih organizacija. Opći je cilj da postojeće ili promijenjene institucije postanu efikasnije u domeni zaštite čovjekove okoline i općenito prirodne sredine i kulturne baštine d zagađivanja i propadanja. Političke partije nastoje se svojim deklaracijama i programskim korekcijama uključiti u čitav proces i time aktualizirati svoje sadržaje novim imageom. U predizbornoj kampanji svaka politička stranka nastojala je »pokriti« i područje ekologije.

S obzirom na stupanj organiziranosti, aktivnosti grupa možemo pratiti kao četiri stupnja u procesu političke subjektivizacije.

1. **spontanost** u djelovanju građana. To su ad hoc grupe koje poslije završene akcije postaju ono što su i prije bile — pojedinci. Spontanost je usmjerena na lokalno i neposredno. Interesi građana u prvom planu. Ovdje se ne radi o materijalnim interesima nego o interesima zdravlja, zaštite okoliša, reagiranja na materijalne interese izvanjskih subjekata i loby politiku. U tom kontekstu možemo govoriti o svijesti građana i osjećaju za probleme. Taj oblik reagiranja je vrlo produktivan, iako ima ograničene ciljeve na konkretni objekt. Ono će i nadalje ostati kao metoda neposrednog djelovanja bez namjere da se iz njega oblikuje politička organizacija. Samo djelovanje po sebi je i politički čin iako nije prethodno mišljen i planiran kao politička akcija.

2. **organizirano** praktično djelovanje nastalo je iz neposrednih akcija građana, osobito mladih, kao i iz inicijativa pojedinaca i grupa, da stvore jezgra za trajnije i sistematskije reagiranje na nepravilnosti u domeni ekološke politike. S organiziranim grupama stvaraju se i ciljevi, stavovi, metode, planovi rada koji nailaze konkretne objekte, kao što je slučaj u prvoj fazi. Grupe se ne raspadaju nakon kacija, jer stvaraju jezgra koja ih vode. Autonomija grupa je potpuna. One su staviše i međusobno izolirane i nekoordinirane u akcijama.

3. **koordinacija** je kvalitativno viši stupanj subjektivizacije udruženja, grupa i td., ali i viši stupanj objektivizacije ciljeva. S koordinacijom među grupama kvalitativno se poboljšavaju i programi, utvrđuju neki zajednički ciljevi a državaju konkretni autonomni ciljevi koji su primarno i uzrokovali nastanak grupa. Koordinacija je trajniji način međusobne komunikacije i zajedničkih akcija.

(Taj proces koordinacije kod nas je rezultirao formiranjem »Saveza zelenih Hrvatske«)

4. **institucionalizacija** je onaj stupanj kada se formiraju političke stranke i kada kao takve ulaze u konkurentsku političku stranku borbu s drugim strankama za ostvarivanje svojih ciljeva. Stranke su registrirane i dio su političkih struktura (sistema) društva. Kao takve mogu i ostati ukoliko 1. ne uspiju na izborima dobiti povjerenja da uđu u skupštine i sabor i 2. ne žele osvajati vlast. To je pozicija opozicionarne partije koja nalazi smisao upravo u činjenici da time može više pridonijeti ostvarivanju svojih ciljeva. Mnogi zapravo misle da je temeljni smisao »zelenih« da 1. ne postanu po-

litička stranka i 2. da ostanu trajno u opoziciji spram sistema vlasti.

Drugi aspekt institucionalizacije je onaj kada »zeleni« kao politička stranka nakon izbora ulaze u parlament i postaju dio sistema. Time prihvaćaju pravila kao i druge stranke. Posreći li se mogu s nekim dijeliti većinu, ili pak ostati u opoziciji ali unutar institucija.

Ova dilema — **pokret ili partija, opozicija ili vlast**, u toku dosadašnjeg procesa subjektivizacije »zelenih« bile su više nego očite, kao što su i danas prisutne. One nisu dilema pojedinaca ili trenutka, već su dilema same supstancijalnosti pokreta, njegovih ciljeva i smisla postojanja. Kao takove one će ostati trajno obilježje ovih struktura.

Kao što zagovornici pokreta nalaze prednosti pokreta kao osnovnog činioca u provodnji ekoloških ideja i općenito emancipatorskog poslanstva novih socijalnih pokreta, tako isto i zagovornici stvaranja političke partije kao institucionalnog mehanizma čitave ideje pokreta, nalaze niz prednosti pred opozicionim pokretom. Međutim, ove dileme nisu prepreka niti razvoju pokreta s nizom autonomnih subjekata (grupa — od stručnih udruženja, pojedinaca do ekoloških udruženja građana i sl), niti su prepreka postojanju samostalnih političkih partija (»zelenih«). Partije su naprosto politička »špica«, »klin« u sistemu, vezane za konkretne aktivnosti političkim sredstvima i u političkoj domeni, uvjetovane određenim situacijama. One su pragmatičnije od pokreta, iako pokret u sebi sadrži čitavu mrežu aktivnosti također na konkretnom planu. Pa ipak, pokret ima mnogo širu socijalnu bazu, ima dublji smisao postojanja, jer nosi fundamentalne poruke i teži oblikovanju društva prema ekološkim mjerilima. Postoji različita »dubina« socijalne misli i historijske poruke pojedinih ekoloških pokreta u svijetu. Neki su mnogo pragmatičniji neki intelektualno pretenciozniji, historijski ambiciozniji i td. To napominjemo zato što od socijalne dubine ekološkog pokreta ovisi i unutrašnja dinamika između pokreta i partije. Partija u svakom slučaju bez snažnog pokreta predstavlja šačicu pragmatista. Zato je svakoj ekološkoj partiji stalo do toga da razvija pokret kao oslonac političkog djelovanja.

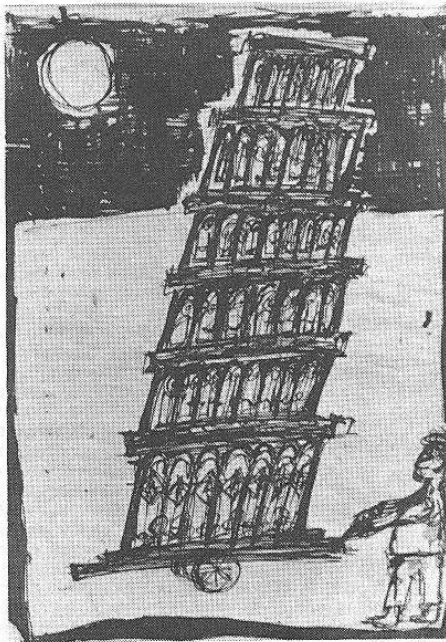
O ekološkom(im) pokretu se ozbiljnije počelo govoriti kod nas prije nekoliko godina, iako se po jednoj liniji razvoja ekološke misli i inicijativa govori od 1973.³⁾ godine. Tek su suvremena politička konstelacija, i katastrofa Černobil intenzivirali diskusije kao i proces konstituiranja ekoloških pokreta i politiziranja ekoloških problema. Brzina ovdje nije začudujuća s obzirom na brzinu drugih procesa koji vode destrukciji realocijalizma (u svijetu) i dekompoziciji monolitnosti SKJ i strukture mišljenja, legitimizata vlasti i konstituiranje različitih političkih subjekata. Brzo političko konstituiranje zelenih u partije koje izlaze na izbore može se uspoređivati s onim u SR Njemačkoj. Kod nas su prilike ubrzale proces formiranja političke stranke. Sistem je nesvjesno stvarao ekološki pokret a novije prilike političke partije zelenih koje izlaze i na izbore. Iako to nije presedan, treba ipak ukazati na neke probleme.

Prvo, politička partija ukoliko želi ostati politička i partija, mora u prvi plan isticati pokret. Komunistički pokret je napravio katastrofalnu historijsku, grešku jer je zanemario pokret ne u korist partije. U zbilji naime postoje različiti politički interesi ali se sistematiziraju upravo u ekološkom pokretu. Niz profesionalnih udruženja ne razvija politička djelatnost iako u svojim redovima pripadnike, ima različitih političkih stranaka. Njihov doprinos politička stranka može plodno koristiti, ako bude imala smisla za to, ako ne tada se za koju godinu neće više govoriti o ekološkim pokretima već samo o političkim strankama zelenih (ili jednoj?). To što je historijska situacija donijela ne bi trebalo »prokockati«.

Drugo, postojanje političke partije zelenih, potencijalno stavlja u pitanje odnos pokreta i stranke. Opasnost je u **odvajanju stranke od pokreta**. Time im je namijenjena uloga »alternativaca« marginalizirana ili odbačena, a nova uloga »pomoćnika« sistema otvorena. Ulažak u vlast, parlament, nameće neka pravila koja cio pokret ne prihvaća. Niti danas ne prihvaćaju mnogi unutar ekoloških grupa, pa i čitave grupe i udruženja, političko nastupanje u obliku partije.

Treće, jedno od najvećih opasnosti za ekološki pokret leži u mogućim **liderskim ambicijama**. Liderstvo može, naime, izneveriti ciljeve pokreta u ime ličnih ambicija. Liderstvo počiva na političkom marketingu i parolama, a pokret na snazi znanja i ozbiljne akcije. Niti pokret, niti politička stranka zelenih ne smije biti »pokriće« za bilo što, a najmanje za eventualne lične ambicije. Odgovornost prvih ljudi u partiji za razvoj pokreta, veća je nego što su je možda svjesni. Povjerenja u »zelen« je danas vrlo veliko, kao što su i mnoge nade u njima. Nije stoga loše upozoriti da je poznata činjenica, što su nade i aspiracije veće mogu biti i razočaranja tim veća. Ne priželjkujemo ih.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je spremnost ljudi za ekološki angažman velika. Potencijal koji postoji u tom pravcu treba tako i zaista shvatiti. Diskutabilno je i naizvjesno da li se ta spremnost može tumačiti (i) kao spremnost na politički angažman u ekološkoj domeni — kao spremnost pristupa partiji zelenih.

danica vukosavljev

2. ULOGA POJEDINIH ČINILACA U ZAŠTITI OKOLINE

U **Tabeli br. 1** navedeni su odgovori ispitanika o potencijalnom doprinosu u rješavanju problema zagađenosti čovjekove okoline. Ispitanici su procjenjivali svaki od navedenih »subjekata« s ocjenom od jedan do pet. Termin »subjekt« ovdje treba razumjeti kao činilac, faktor.

Najmanje mogu doprinijeti »crkva«, zatim »Savez komunista«, pa »Savez sindikata« i »Socijalistički savez«. Za crkvu se može relativno jednostavno naći objašnjenje. Ona se ne bavi praktičnim rješavanjem ekoloških problema, a nije se niti tom tematikom posebno bavila. Ona je naprosto izvan sistemskih institucija i stoga činjenicu da je na rang listi prva po »nemogućnosti« treba sasvim drugačije objašnjavati.

Ostaje dakle da konstatiramo da su političke organizacije, koje su u sistemu imale ključnu ulogu u definiranju politike kao i veliki stvarni utjecaj na realizaciju (ili nerealizaciju) te politike, u očima ispitanika ocijenjene kao potpuno beznačajne. To znači da je »politička činica« sistema vrlo negativno ocijenjena. O tome, zašto ispitanici tako procjenjuju ove organizacije, može se vjerojatno različito suditi. To zahtijeva i posebnu raspravu koja može pokazati konkretnu politiku i konkretna zalaganja ovih činilaca u ekološkoj domeni. Zato je ovdje dovoljno reći dvije opće napomene: 1. u svojim programima ekološka tematika je bila jedna od najsporednijih sadržaja. Konkretnu politiku ove su organizacije prepustile drugim institucijama (organizacijama) u sistemu. Opći

okviri političkog razmišljanja definirani su idejom produktivističkog društva kakav je bio i dosadašnji i socijalizam — društvo s ciljevima kvantitativnog rasta. Prve začetke ekološkog pokreta nastojalo se institucionalizirati što je doživjelo neuspjeh. Nicanje ekoloških grupa i udruženja dočekali su u najmanju ruku s podizanjem ili otvorenim ideološkim proskribiranjem kao »uvozom«, sumnjivom »alternativom« i općenito s podcjenjivanjem. Najveća greška tih političkih organizacija bila je upravo u podcjenjivanju buduće uloge i tendencija razvoja, istina tada još difuznih ekoloških grupa. Takav je odnos rezultirao neuspjehom, pa su i ocjene ispitanika o njihovoj ulozi vrlo niske. 2. s obzirom da je istraživanje (1988. god.) bilo provedeno u vrijeme opće erozije i silazne putanje ovih organizacija, kako u stvarnoj ulozi, tako i u očima javnosti, to je također vjerojatno da je i ta činjenica utjecala na nisku ocjenu njihove uloge u ekološkoj domeni. Naprosto neefikasnost sistema u cjelini, a osobito njegovih političkih snaga, reflektirala se objektivno i subjektivno i na percepciju u rješavanju problema zagađivanja.

Najveći doprinos ispitanici vide u »znanstvenim institucijama«, »ekološkim udruženjima i ekološkim pokretima«, »organizacijama udruženog rada«, »inicijativama građana« i »organima vlasti«.

Kao što smo prethodno rekli da je na izvjestan način samorazumljivo što je crkva na posljednjem mjestu, tako se i ovdje može reći da je gotovo samorazumljivo što su znanstvene institucije na prvom mjestu. To s jedne strane znači da znanost uživa veliko povjerenje a s druge da se zastupa stav o **znanstvenom pristupu** rješavanju ekoloških problema. Manje-više je poznato, a i preko sredstava informiranja, da se sistematski neke pojave i problemi istražuju i predlažu konkretna rješenja. Popularizacija uloge znanosti doprinijela je osobito intervencija dr. A. Bauman u vrijeme Čarobilske krize kao i gotovo redoviti komentari na TV. Praktički, ekološka udruženja i ekološki pokreti zauzimaju najznačajnije mjesto u percepciji ispitanika u rješavanju problema zagađivanja čovjekove okoline. Ta se činjenica može objašnjavati na više načina i s različitim argumentima. Ovdje ćemo navesti samo neke. 1. neefikasnost postojeće prakse — oblika djelovanja utječe na orijentaciju ispitanika na neke nove oblike konkretnih utjecaja kao što su ekološka udruženja. 2. poznato je da su u razvijenim zemljama upravo takva udruženja značajno doprinosila rješavanju problema zagađivanja u pojedinim konkretnim slučajevima. 3. utjecaj tih udruženja i općenito ekoloških pokreta nosi sobom i neke nove vrijednosti i nove relacije između čovjeka i njegove okoline. 4. način na koji se reagira pokazuje nepatvorenost akcija, iskonske motive čovjeka, nedvosmislenost tumačenja i td. što doprinosi prihvatljivosti njihove uloge. 5. udruženja i pokreti se percipiraju kao relativno stabilni činilac reagiranja u ekološkoj politici za razliku od inicijativa građana, koje mogu trajati koliko i neposredna potreba za reagiranjem. To je možda utjecalo i na četvrtu poziciju »inicijativa građana« u hijerarhijskoj ocjeni. Osim toga inicijative građana mogu i u principu jesu oblik utjecaja i reagiranja na svaku potrebu u sredini i svaki interes suprotan njihovim. Ekološki interesi samo su jedan od tih sadržaja.

Vrlo je značajno da su »organizacije udruženoga rada« (poduzeća, firme i sl. — termin je ovdje nebitan) tako visoko procijenjene. Među poduzećima postoje i veliki zagađivači ali i velike šanse da se vlastitim angažiranjem — osobito preventivno — utječe na rješavanje problema i bez izvansjske intervencije. Smatra se, očito, da mora postojati odgovornost u poduzećima i da postoji velika šansa da se upravo u njihovim okvirima rješavaju problemi. Svako zakazivanje treba pratiti državna intervencija (organi vlasti) preko inspekcija i drugim sistemom mjera. Pri tome se vjerojatno ne misli samo na restriktivan pristup — kaznama, nego preventivnim djelovanjem: od utjecaja na izgradnju ekološke strategije i ekološke politike, do pravnih normi, institucija zaduženih za regulaciju i koordinaciju u ekološkoj politici do mjera stimulacije (porezna politika na primjer, subvencije za cijenu proizvodnje, ekološka renta itd.) Za rješavanje problema zaštite sve više se zanimaju i financijski stručnjaci.

Tabela br. 1

	1	2	3	4	5	x̄	Rangovi x̄ (kolone 6)	Vrlo malo i malo (%)	Rang (kol. 8)	Vrlo mnogo i mnogo (%)	Rang (kol. 10)	
	vrlo malo	malo	osrednje	ranog	vrlo mnogo							
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Savez komunista Jugoslavije	21,7	23,6	23,2	21,8	8,7	2,69	10	45,3	2	30,5	10	
2. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije	12,7	17,7	24,6	29,6	14,6	3,13	8	30,4	4	44,2	8	
3. Savez sindikata Jugoslavije	15,0	20,4	28,7	24,3	10,5	2,91	9	35,4	3	34,8	9	
4. Savez socijalističke omladine	7,4	10,1	19,5	36,3	25,9	3,60	6	17,5	6	62,2	6	
5. Organizacije udruženog rada	4,2	8,0	15,9	37,3	33,4	3,84	3	12,2	9	70,7	3	
6. Crkva	25,8	25,4	23,7	16,4	7,4	2,50	11	51,2	1	23,8	11	
7. Ekološka udruženja i ekološki pokreti	3,4	6,7	15,9	32,2	40,8	3,97	2	10,1	10	73,0	2	
8. Organi vlasti (općina, republike...)	5,3	9,4	19,9	38,2	26,2	3,67	5	14,7	7	64,4	4	
9. Znanstvene institucije	2,4	4,6	12,7	35,8	43,5	4,10	1	7,0	11	79,3	1	
10. Istaknuti pojedinci	6,8	13,5	25,6	31,5	21,7	3,44	7	20,3	5	53,2	7	
11. Inicijativa građana	4,3	10,3	21,2	33,3	30,1	3,71	4	14,6	8	63,4	5	

3. SPREMNOST ZA EKOLOŠKI ANGAŽMAN

Karakter i ciljevi nešega sistema utjecali su na njegovu neefikasnost u ekološkoj domeni. Neefikasnost u oblikovanju demokratske ekološke strategije, neefikasnost institucionalnog sistema, u rješavanju konkretnih problema, neefikasnost političke partije (SKJ) uključujući i društveno-političke organizacije (SSRN, SSOJ, SSJ). Iz toga je uslijedila i neefikasnost normativnog sistema.

Produktivistički karakter društva tj. ciljevi definirani preko kvantitativnog rasta produkata, bez obzira na ekološke posljedice, dominirao je i još uvijek dominira kao osnova koncepcije razvoja. Naprosto se nije nitko pitao za stvarnu cijenu koštanja takvog razvoja niti za buduće posljedice po čovjeka i temeljne ekološke uvjete života. Cijenu plaća priroda i plaćati će je buduće generacije. Njima je ispostavljen račun zagađivanja i bespoštednog trošenja ekoloških resursa.

Na individualnom planu takav produktivizam izražavao se u interesu ljudi, osobito siromašnijih slojeva, za što bržim i što većim mate-

rijalnim standardom. On je došao u prvi plan u svijesti društvenih slojeva, među kojima su oni viši slojevi kao i dio snalažljivijih, našli privremeno povoljnije lokacije za stanovanje, vikendice i td. Naprosto je oblikovana ideologija neupitne buduće sreće na bazi prirodnih bogatstava (za koje smo učili u školi da su gotovo neiscrpnj).

U istraživanju je bila »ponuđena« lista od nekoliko različitih oblika angažiranja: od verbalnog do aktivnosti na organiziranju protestnih skupova, od tada postojećih društveno-političkih organizacija do stvaranja partije ekološkista (»zelenih«), i td. Rezultate smo prikazali u tabeli br. 2. Za svaku od navedenih sedam načina angažiranja, ispitanici su se izjašnjavali s ocjenom od 1 do 5 tj. od potpunog odbijanja odnosno neslaganja, do potpunog slaganja, odnosno prihvatanja.

Veliki postotak sudržanosti od jasnog i definiranog odgovora (odnosno odgovor »ne znam, nemam mišljenja«) vidi se kod nekoliko tvrdnji. Tako je svaki četvrti nedefiniranog mišljenja o vlastitoj angažiranosti u okviru postojećih društveno-političkih organizacija (br. 7); svaki peti se sudržava u izjašnjavanju o uključivanju u neku ekološku grupu ili udruženje (20,1%, br. 4), i o organizaciji protestnih skupova

(21,7%, br. 5) protiv zagađivanja. Najviše je neodumica kod ispitanika u pogledu sudjelovanja u osnivanju partije ekološkista (»zelenih«) — 30,5%. Kod ostalih oblika postotak ispitanika s nedefiniranim mišljenjem kreće se od 16% do 18%.

S jedne strane riječ je o različitim oblicima i sadržajima angažiranja među kojima postoje različite sklonosti i interesi, pa otuda i razlike: vjerojatno je mnogo jednostavnije zauzeti stav o verbalnom angažiranju nego o sudjelovanju u osnivanju nove stranke. Drugi razlog može biti u tome što je ovo potpuno nova tematika o kojoj se trebalo konkretno izjasniti.

Pogledamo li rang izjašnjenih za angažiranje, tada dobivamo slijedeću sliku: Prvo, znatno je veći postotak ispitanika u svakoj od kategorija (tvrdnji) nego što je to bio slučaj s negativnim odgovorima. Raspon negativnih postotaka po pojedinim tvrdnjama, kreće se između 11,4% i 34,9%, a raspon kod pozitivnih odgovora kreće se između 39,3% i 71,0%. Drugo, hijerarhija angažiranja pokazuje da je angažiranje u okviru postojećih DPO na zadnjem mjestu sa 39,3% ispitanika. Na prvom mjestu je interes za istraživanjem problema sa 71,0%, slijedi interes za uključivanje u neku ekološku grupu sa 63,4% ispitanika, zatim usmeno objašnjavanje problema sa 58,2% i td. U rangovima odgovora »za«, interes za osnivanje posebne stranke »zelenih« nalazi se na predposljednjem (šestom) mjestu.

Odgovori o angažiranju na osnivanju partije (»zelenih«) zaslužuju malo komentara. O ovom obliku angažiranja 30,5% ispitanika još uvijek nema definiran stav, 24,1% ne bi u tome sudjelovalo, a 43,2% bi bilo spremno osnivati ekološku partiju (»zelenih«). Prije dvije godine (1988.) kada je provedeno ovo istraživanje, »zeleni« su bili različito shvaćeni kod stanovništva.

Iz priložene tabele mogu se izvesti nekoliko zaključaka. (1) U prostoru potencijalnog angažiranja ispitanika na ekološkim pitanjima, svaki peti pa čak (u nekim aspektima) i svaki treći stanovnik ima velike rezerve spram vlastite aktivnosti. Te rezerve su izražene kao odgovor »ne znam, nemam mišljenja«. Vjerojatno je da u toj skupini ima izvjestan broj ispitanika koji će se vrlo skoro (ako već i nije) izjasniti odlučivši — bilo pozitivno bilo negativno spram svoje aktivnosti u nekim od načina i oblika ekološkog djelovanja.

(2) Isto tako je vidljivo da se (ovisno o načinu) jedna petina do jedna trećina ispitanika ne želi angažirati. Razlozi mogu biti brojni, kao na primjer: 1. već su pripadnici određene stranke (SKJ, SSRN i sl.).

2. Imaju rezerve spram ekološke problematike na općem planu. Oni možda nisu primijetili svoje mišljenje, često serviranu i u javnosti deklarirano s negativnim prizvukom; 3. neki pak smatraju da postoje mnogo važnija pitanja u društvu od onih koje ekološke grupe nude kao probleme, i td.

(3) Ono pak što je zanimljivo, a možemo i s malim iznenađenjem konstatovati, je činjenica da se između jedne i dvije trećine ispitanika želi angažirati na ekološkim problemima na sasvim određen način. Da podsjetimo: riječ je o istraživanju 1988. godine kada se mora uzeti u obzir postojanje izvjesne predrasude prema ekološkim aktivnostima.

Tabela br. 2 Interes za različite oblike angažiranja

Način angažiranja	Ne znam, nemam mišljenja (3)	Ne bih se angažirao (1+2)	Angažirao bih se (4+5)	Rang angažiranih (kol. 3)	Aritmetičke sredine (1-5)	Rang aritmet. sred. (kol. 5)
	1	2	3	4	5	6
1. Usmeno objašnjavanje problema	18,0	22,9	58,2	3	3,33	3
2. Pisanje letaka, parola, pisama, plakata	18,9	33,5	46,5	5	3,07	6
3. Istraživanje problema zaštite okoline	16,3	11,4	71,0	1	3,67	1
4. Uključivanje u neku ekološku grupu ili udruženje	20,1	15,5	63,4	2	3,54	2
5. Organiziranje protestnih skupova protiv zagađivanja	21,7	30,5	46,9	4	3,16	5
6. Sudjelovanje u osnivanju partije ekološkista (»zelenih«)	30,5	24,1	43,2	6	3,17	4
7. Angažiranje u postojećim društveno-političkim organizacijama	24,6	34,9	39,3	7	2,95	7

1 Rezultati u ovom prilogu dobiveni su u okviru empirijskog istraživanja na području SR Hrvatske (u jesen 1988) godine. Riječ je o projektu »Ekološki aspekti društvenog razvoja« na Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta. U okviru različitih instrumenata postavljena su i pitanja o procjeni doprinosa rješavanju ekoloških pitanja kao i o spremnosti na ekološki angažman. Anketirano je 2714 ispitanika, različite dobi, spola, obrazovanja, zanimanja, vjeroispovijesti i nacionalnosti, i to u različitim tipovima naselja (selo, mješovito, grad) i različitim poduzećima (od škola i ambulanti do cementara i kemijske industrije). Ovi rezultati se po prvi puta ovdje objavljuju.

2 O genezi nastanka ekoloških pokreta i nekim karakteristikama vidi u: I. Čifrić, *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb 1989, str. 247—296

3 *Borba za život*. Platforma za ekološku akciju, Beograd, Komunist 1973.